

wereld, als geordende kosmos, is het kader waarbinnen de ziel de reis kan maken die leidt naar het kennen en aanschouwen van God.

Deel vier bevat drie essays over ‘verdere theologische thema’s’, onder andere een boeiend essay over hoop als deugd bij Philo: hoop is bij hem fundamenteel positief, anders dan bij de meeste Griekse auteurs. Deel vijf van het boek, tenslotte, gaat in op specifieke traktaten van Philo, waaronder het merkwaardige eerste boek *Over de Voorzienigheid*, waar Philo waarschuwt tegen een dreigend uiteenvallen van de kosmos in de chaos waaruit hij gevormd is.

Het is mooi dat al deze bijdragen nu zijn samengebracht in één boek. Het gelegenheidskarakter van de meeste bijdragen is er goed aan af te lezen – de tekst is behoudens toevoegingen aan de noten onveranderd herdrukt – maar dat maakt de bijdragen ook heel leesbaar. Een aanrader voor wie zich voor het eerst of opnieuw wil verdiepen in fascinerende filosoof Philo.

Nico Riemersma, *The Gospel of Luke as Masterpiece: Structure, Genre and Way of Telling* (Tilburg Theological Studies 10), Münster: Lit Verlag 2023, xv + 295pp., € 39,90 / 34,90 (e-book), 9783643916433

Arie Zwiep

Dit boek van Lucaskenner Nico Riemersma is een vertaling en forse bewerking van zijn *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie* (Middelburg: Skandalon, 2018). Alleen het tweede hoofdstuk (‘The Meaning of $\kappa\alpha\theta\epsilon\xi\eta\varsigma$ in Luke 1,3’) is niet eerder gepubliceerd en de hoofdstukken 11 en 15 zodanig herschreven dat Riemersma zelf ze in ieder geval als nieuwe hoofdstukken beschouwt (x) (Een uitvoerige verantwoording van de bronartikelen en hun redactionele ontwikkelingsgeschiedenis is te vinden op 245-248). Riemersma, samen met Bart Koet al jarenlang de trekker van de Lucaswerkplaats, het werkgezelschap van Lucasspecialisten in de Nederland en Vlaanderen, houdt zich al jaren bezig met de bestudering van het Lucasevangelie en promoveerde in 2016 op een studie over de jongeling te Naïn (Luc. 7:11-17), getiteld *Aan de dode een wonder gedaan*.

Geheel in stijl van de Amsterdamse School besteedt Riemersma veel energie en aandacht aan de structuur van het Lucasevangelie en de kleinere onderdelen ervan. Via een *close reading* van de tekst legt hij allerlei

verbanden bloot die de exegese onmiskenbaar verrijken, al is het soms de vraag of de opgedane inzichten niet eerder ‘in the eye of the beholder’ zitten dan dat ze objectief zijn vast te stellen. Aan de orde komen, naast een aantal bijdragen die het evangelie als geheel betreffen, vooral teksten uit Lucas 1-2 (5 hoofdstukken) en Lucas 7 (4 hoofdstukken), alsmede een paar thematische bijdragen over Lucas als historiograaf, Johannes de Doper en het Lucasevangelie als reisverhaal. Dat Riemersma zich daarbij uitsluitend concentreert op (delen van) het Lucasevangelie en het boek Handelingen buiten beschouwing laat, is wat mij betreft een gemiste kans: juist die parallellen zeggen iets over de opzet en intentie van de auteur van het dubbelwerk en geven een dieper inzicht in het waarom van de structuur dan wanneer de zoektocht beperkt blijft tot interne structuren binnen het evangelie alleen, zeker wanneer die parallellen tussen Lucas en Handelingen twee richtingen lijken op te gaan. De overeenkomsten tussen Jezus, Petrus en Paulus zijn zo gedetailleerd, dat het wel opzet van de auteur moet zijn geweest. En dan is de vraag: waarom?

Riemersma beheerst de kunst van *close reading* als geen ander en in dit boek levert hij daar opnieuw het bewijs van. Maar er is een keerzijde. Want alle aandacht voor de minutieuze bestudering van de tekst-als-tekst kan ertoe leiden dat de tekst-als-performance uit zicht raakt. Dan loopt de *close reading* uit op een *closed reading* en dat kan niet de bedoeling zijn. De aandacht die heden ten dage gegeven wordt aan de tekst als medium in een overwegend orale cultuur – het in stilte lezen van teksten is echt een andere ervaring dan het horen van of luisteren naar teksten – levert verrassende nieuwe inzichten op over het communicatieproces en dus ook exegetische inzichten die bij een tekstuele focus niet of nauwelijks aan de orde komen. Wat betekent het dat het Lucasevangelie – hoe literair van karakter ook – niet werd gelezen maar werd voorgelezen en dus door de geadresseerden niet werd gelezen maar gehoord? Dat vraagt volgens de klassieke retorische handboeken vooraf om een welbewuste structurering van de tekst die soms behoorlijk afwijkt van hoe je een geschreven tekst zou opstellen. Daar ligt voor Riemersma dus nog een dankbaar onderzoeksveld: van *close reading* naar *close hearing*!

Het boek is voorzien van een uitvoerige bibliografie en een tekstregister; een register van auteurs had niet misstaan, evenmin als een register van buitenbijbelse teksten (dan was meteen ook opgevallen dat die geen al te grote rol spelen in de argumentatie). De vertaling verraadt af en toe enige afstand tot de namen en titels die in de Angelsaksische wereld meer gangbaar zijn (Lucianus > Lucian [5, 38]; Plutarchus > Plutarch [28]; Clemens > Clement [30]; Patrologiae Graecae > Patrologia Graeca [30]). De titel van

de concordantie van A.-M. Denis is steevast fout gespeld (29, 254). En in de vertaling van Luc. 1:3 is het *καὶ μὲν* (ook mij) om een of andere reden spoorloos verdwenen (10, 35). Maar laten we dergelijke pietluttigheden buiten beschouwing, dan heeft de lezer een mooie studie in handen om zijn of haar kennis over het Lucasevangelie te vergroten.

***Migration Bible*, Haarlem/Antwerpen: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap 2023, 1444 pp., € 25,00, 9789089124326**

Joep Dubbink

De *Migration Bible* is een Engelstalig uitgave van het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap. Hij bevat de complete tekst van de *Good News Translation* (2nd edition) met een aantal extra's: verspreid over de bijbel vindt de lezer acht keer acht pagina's in een andere letter, op een steviger papiersoort, met diverse korte en wat langere artikelen. Die vallen globaal in drie groepen uiteen. Sommige artikelen geven informatie over de bijbeltekst, bijvoorbeeld over de verschillende woorden voor 'vreemdeling' in het Oude Testament, of over Ruth en Naomi en hun emigratie en terugkeer. Daarnaast zijn er een flink aantal migratieverhalen over hedendaagse vluchtelingen en andere migranten, soms door de persoon zelf opgeschreven, soms door een ander – stuk voor stuk indrukwekkende verhalen, vaak vol ontberingen en veerkracht. Tenslotte zijn er meditatieve artikelen die de bijbeltekst expliciet betrekken op migranten nu. Tot die laatste categorie behoren pleidooien voor gastvrijheid voor vreemdelingen, maar ook bijvoorbeeld 'Five Important Principles for Christian Migrants' door Samuel Lee, één van de initiatiefnemers van deze uitgave: een pittig stukje met expliciete adviezen voor christenen die in een vreemd land komen wonen, met onder andere Jeremia 29 ('bid voor de stad') en Romeinen 12 (geen aanstoot geven). Adviezen die *ik* niet zomaar zou durven geven, maar iemand die zelf tot de doelgroep van de uitgave behoort kan dat wel. Tenslotte bevat de bijbel pagina's, op het gewone bijbelpapier, die samen een *reading plan* vormen om systematisch de Bijbel te lezen.

De informatie lijkt me adequaat, de hedendaagse verhalen zijn vaak indringend dus daar zou ik het bij kunnen laten, maar ik was benieuwd naar de reactie binnen de doelgroep. Daarom gaf ik de bijbel aan een van onze